

УДК 94:355.11(477)“1917”

Григорій САВЧЕНКО

ПЕРШІ КЕРІВНІ СТРУКТУРИ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ В РОСІЙСЬКІЙ АРМІЇ У 1917 РОЦІ

Проаналізовано зародження українського руху в російській армії навесні 1917 р. Увага акцентована на умовах та ході формування перших українських керівних військових структур. Розкрито дискусійні питання часу створення Організаційного Українського Військового Комітету, з'ясовано його функції та персональний склад. Показано ключову роль Організаційного Українського Військового Комітету в формуванні Українського полку імені Богдана Хмельницького.

Ключові слова: український військовий рух, російська армія, офіцери і солдати-українці, Організаційний Український Військовий Комітет, полк імені Богдана Хмельницького.

Український рух у російській армії зародився в революційному вирі весни 1917 р. Із перших днів національному військовому плину потрібно було надати організованих форм. Створення організаційно-керівних, координаційних центрів, які мали б опанувати піднесення українців-військовиків, стало невідкладною потребою дня.

Головні події відбувалися в Києві. Володимир Кедровський, який тривалий час був членом Українського Військового Генерального Комітету, наголошував: “Київ відразу став осередком і провідником українських військовиків у російській армії, і військові його залоги поспішно почали творити центральні провідні органи для організованого здійснення українізації збройних сил Росії”¹.

Першим таким дієвим органом став Організаційний Український Військовий Комітет (ОУВК). На наш погляд, до сьогодні в науковій літературі тлумачення ОУВК мають дискусійний характер. Це, зокрема, стосується часу заснування Організаційного Українського Військового Комітету, його складу, функцій.

Невизначеність поглядів науковців можна пояснити низкою причин. Головна з них полягає в тому, що до вивчення проблеми залучено обмежене коло джерел. У науковому обігу майже століття інформативне насичення є практично сталим. Зазвичай лаконічні, одноманітного змісту газетні оголошення та інформації. Основу становлять повідомлення газет “Вісти з Української Центральної Ради” та “Киевская мысль”, рідше – “Нової Ради” та інших тогочасних періодичних видань. Зважаючи на інтенсивність цитування газетних матеріалів, можемо стверджувати, що мемуаристи та науковці віддають перевагу публікаціям “Вістей”. Бачимо й надто поверхове, навіть тенденційне з їхнього боку прочитання документів і матеріалів.

¹ Кедровський В. Українізація в російській армії / В. Кедровський // Український історик. – 1967. – № 3–4. – С. 64.

Зауважимо, що сучасників подій, які залишили згадки про Організаційний Український Військовий Комітет, – одиниці. Єдині спогади, які безпосередньо присвячені розгортанню українського військового руху в Києві в березні 1917 р., належать перу В. Євтимовича². Їхній вихід у світ високо оцінили сучасники. Так, відомий дослідник української військової історії О. Думін 23 квітня 1937 р. писав авторові: “Військо йде” дуже мені пригодиться. Книга ця відкриває зовсім дотепер незнані і мало знані речі. Я не думав, що Міхновський і його кружок відіграв таку велику роль в роз’ятренню українського військового руху”³. Погоджуючись з цією оцінкою, відзначимо деяку “захопленість” мемуариста подіями, які він описує. Це накладає на спогади відчутний відбиток суб’єктивізму. Осібність характерна і для інших авторів споминів. Зокрема, це спостерігаємо у сюжетних лініях “Споминів” М. Грушевського з приводу весняних київських подій⁴ і в праці В. Кедровського про український військовий рух у 1917 році⁵.

Використовуючи традиційні джерела, доповнивши їх новими, висвітливо у хронологічній послідовності процес розвитку українського військового руху в Києві в березні 1917 р. Мета нашої розвідки – з’ясування дати заснування Організаційного Українського Військового Комітету та суттєва конкретизація його складу і функцій.

Українські організації у перші дні після лютневої революції особливо не акцентували своєї уваги на військовій роботі. Рада Товариства Українських Поступовців у відозві (8.03.1917) до українського громадянства, закликаючи український народ підтримати новий державний лад, ні словом не обмовилася про потребу для цього війська⁶. Опосередковано із закликом гуртуватися зверталася до солдатів-українців у відозві до українського народу (9.03.1917) і Центральна Рада⁷. Солдати та офіцери-українці, які служили в Києві, намагалися не залишатися осторонь національного громадсько-політичного життя. На різноманітних нарадах, засіданнях були присутні поручники М. Міхновський і В. Павелко, полковники М. Глинський та П. Волошин⁸.

Носіями ідеї створення національних збройних сил були самостійники. Вони першими зробили усвідомлені кроки зі спрямування стихії українського військового руху в організоване русло. Очолив цю роботу лідер самостійників Микола Міхновський. М. Грушевський згадував: “...ліве крило Ц. Ради непокоїла доволі рухлива, а головно, криклива організаційна робота, кажучи по-теперішньому фашистського напрямку, яка пробувала базуватись на вояцтві, властиво – на офіцерстві.

² Євтимович В. Військо йде. Уривок зі спогадів про березень 1917 р. в Києві / В. Євтимович. – Львів, 1937. – 123 с.

³ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1876. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 56.

⁴ Грушевський М. Спомини / М. Грушевський // Київ: Щомісячний літературно-художній та громадсько-політичний журнал Спілки письменників України та Київської письменницької організації / [публ. й прим. С. Білокопя]. – 1989. – № 9. – С. 98–116.

⁵ Кедровський В. 1917 рік: спогади члена Українського Військового Генерального комітету і товарища секретаря військових справ у часі Української Центральної Ради / В. Кедровський. – Вінніпег: Тризуб, 1967. – 526 с.

⁶ Киевская мысль. – 1917. – 9 марта.

⁷ Нова Рада. – 1917. – 25 березня.

⁸ Мартос Б. Перші кроки Центральної Ради / Б. Мартос // Український історик. – 1973. – № 3–4. – С. 107.

Провідником, а властиво ініціатором і одинокою поки пружиною цього руху був Микола Ів. Міхновський...⁹. Занепокоєність Центральної Ради мала підстави. Початок березня 1917 р. пройшов у Києві під знаком віч, маніфестацій, у яких активну участь брали солдати й офіцери-українці.

За спогадами Варфоломія Євтимовича, ініціативна група українців-військових під орудою М. Міхновського скликала 6 (19) березня 1917 р. перше “Підготовче українське військове віче”. На зібранні були присутні 211 осіб. Віче затвердило комітет для проведення 9 (22) березня Українського Військового Установчого Віча¹⁰. Отже, ми маємо одну з перших згадок про обрання, хоча й із вузькими функціями підготовчого центру, керівного органу українським військовим рухом не тільки в київському гарнізоні, а й загалом у російській армії.

Доречно звернути увагу на прийняті в наукових колах характеристики оточення М. Міхновського, яке становило ініціативну групу українців-військових. Сучасний дослідник В. Голубко, аналізуючи події зародження українського військового руху, наголошує: “Разом зі своїми однодумцями – капітаном артилерії Ю. Ганом, підполковником В. Павленком, В. Отамановським і В. Євтимовичем вирішив (М. Міхновський – Г. С.) розпочати роботу, спрямовану на організацію українських Збройних Сил”¹¹.

Характеристики окремих учасників подій здаються дещо ідеалізованими. Це стосується, зокрема, “відставного прапорщика артилерії” Л. М. Гана¹². Наскільки прапорщик Ган поділяв погляди М. Міхновського і був його “однодумцем”? Звернімося до “Споминів” М. Грушевського. Його гострі характеристики діяльності М. Міхновського саме на ниві національного військового будівництва загальновідомі. Тож і про протидію Л. Гана роботі М. Міхновського він згадував із задоволенням: “...той реакційно-аристократичний дух, котрий віяв з агітації Михновського, змусив наших товаришів з Ц. Ради пильно слідити за його діяльністю і старатись протиставляти впливам і зв’язкам впливи Ц. Ради... Особливо сим займався поручик Ган – один з малозвісних діячів нашої революції. ...По переконанням своїм соціал-революціонер, правдивий українець, по нинішнім зв’язкам своїм військовий, він дуже інтересувався питанням революціонізації й українізації війська, але, очевидно, не в тім революційно-фашистським дусі, який ширив Михновський, а в інтересах демократичного українства, осередком і гаслом котрого була Ц. Рада. Він найбільше й звертав мою увагу на небезпечні сторони діяльності Михновського і старавсь через свої зв’язки і зносини з військовими частинами зв’язувати їх з Ц. Радою”¹³. Коментувати думки М. Грушевського буде зайвим. Вони досить промовисті, а в тлумаченні – однозначні.

⁹ Грушевський М. Спомини. – С. 109.

¹⁰ Євтимович В. Військо йде... – С. 47–51.

¹¹ Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу / В. Голубко. – Львів: Кальварія, 1997. – С. 36.

¹² Саме так подані ініціали та звання Гана в документі, підписанім ним наприкінці березня 1917 року. – Російський державний архів (далеє – РГВИА). – Ф. 2003. – Оп. 2. – Д. 1034. – Л. 11. (У публікаціях Л. Гана називають під різними іменами і званнями то прапорщика, то поручника, то капітана).

¹³ Грушевський М. Вказана праця. – С. 109.

Важко судити, чи був однодумцем М. Міхновського на цей час і підполковник Віктор Павленко. У 1917 р. він командував авіацією та повітряною обороною Ставки російської армії в Могилеві. Як активний учасник українського військового руху підполковник заявив про себе після першого Всеукраїнського військового з'їзду¹⁴. Мабуть, ім'я підполковника В. Павленка В. Голубко згадує помилково. Мова має йти про Віктора Павелка, який згодом входив до складу Організаційного Українського Військового Комітету¹⁵.

Перші газетні повідомлення, у яких йдеться про створення організаційних центрів українського військового руху в Києві, стосуються подій 9 березня 1917 р.¹⁶ Газета "Киевская мысль" під рубрикою "В українських організаціях" помістила в цей день оголошення про те, що в приміщенні Київського технічного товариства (будівля Київського відділення Російського технічного товариства – Г. С.) на вулиці Столипінській, 55 (тепер вулиця Олесь Гончара, 55-б, будівля правим крилом виходить на вул. Олесь Гончара, а лівим – у бік скверу на вул. Михайла Коцюбинського) 9 березня відбудеться нарада "по організації і сформуванню українського легіону." На нараду запрошували зацікавлених офіцерів¹⁷. У цей же день оголошення під назвою "Украинский легион" опублікувала і київська газета "Последние новости". Зміст оголошень в обох газетах був ідентичним, але в останній місцем збору вказували аудиторію № 3 приміщення Київського комерційного інституту на розі Бібіковського бульвару та Нестерівської вулиці (тепер ріг бульвару Тараса Шевченка та вулиці Івана Франка, будівля Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова)¹⁸. Важко пояснити причину появи різночитання адрес. Однозначно можна стверджувати лише те, що різні адреси в інформаціях про місце проведення заходу не сприяли збільшенню охочих узяти в ньому участь.

Збори солдатів, офіцерів, лікарів і військових урядників-українців відбулися 9 березня в аудиторії комерційного інституту. Учасники розглянули питання "про утворення українського національного війська для боротьби з ворогом зовнішнім і підтримування тимчасового уряду од реакційних заходів прибічників скасованого царського уряду". Зібрання визнало себе установчим, а для подальшої роботи з організації українців-військових обрало Тимчасовий комітет. Отож, Тимчасовий комітет перебирав на себе функції організаційного центру українців-військових київської залози. Наголосимо, що, згідно з газетною інформацією, зібрання називало себе установчим, а не ухвалило "вважати себе за Установчу Військову Раду" як постійний орган¹⁹.

Дещо інакше було розставлено акценти в документах зборів, які українці розіслали в урядові інстанції. У резолюції зборів Української Установчої Військової

¹⁴ Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради. Бібліографічний довідник / В. Верстюк, Т. Осташко. – Київ, 1998. – С. 143.

¹⁵ РГВИА. – Ф. 2003. – Оп. 2. – Д. 1034. – Л. 11.

¹⁶ В. Євтимович зазначав, що ще до 9 березня в газеті "Последние новости" І. Пугач подав докладну замітку про підготовче віче, а "харківські, одеські й московські, – замітку ту передрукували" (Див.: Євтимович В. Військо йде... – С. 53). На чому базувався автор, роблячи таку заяву, невідомо. Перегляд газет не дав підтвердження його словам.

¹⁷ Киевская мысль. – 1917. – 9 марта.

¹⁸ Последние новости. – 1917. – 9 марта.

¹⁹ Киевская мысль. – 1917. – 11 марта.

Ради (9.03.1917), яку надіслали голові Тимчасового уряду князеві Львову, військовому міністрові та комісарові Тимчасового уряду в Київському військовому окрузі полковникові Обручеву, перший пункт був таким: “Уважати це Віче за Установчу Українську Військову Раду”.

Частина ухвали зборів стосувалася стратегії і тактики українського державотворення, а частина була присвячена військовим питанням. Українці-військові висловили в резолюції своє бачення майбутнього українського військового руху:

“4. Нехай кожен українець, котрий уже несе службу в Війську пам’ятає: 1) що він є членом Української Національної Армії; 2) що ця армія є під проводом Верховного Головнокомандуючого, призначеного Тимчасовим урядом, і увіходить в склад всієї Російської армії; 3) що ця армія служить і служитиме нашій спільній Отчизні, оновленій Державі Російській, обороняючій її свободу.

5. Військова Рада звертається до Тимчасового уряду з висловом бажання, щоб по всіх полках, де більшість солдатів становлять Українці, негайно було військовим приказом заведено уживання Української, Урядової Мови і щоб такі полки поповнялись українцями і в командний склад призначались офіцери Української народності”. Важливо, що резолюцію зібрання надіслали за підписом “Українська Військова Рада”, який скріпив писар Ради Ган²⁰.

Зауважимо, що у постанові, поданій уряду, не йшлося про створення національних охотницьких військових частин. Одначе повідомлення преси засвідчують, що організаційні заходи щодо формування полку з охотників уже були проведені²¹. Підтверджують це також спогади. В. Євтимович згадував: “... того ж дня (9.03.1917 – Г. С.) революційним порядком почалось творення “Першого українського охочекомонного полку ім. Гетьмана Богдана Хмельницького: того дня зголосились до Богдановців перші охотники прапорщик Ган і артист М. К. Садовський...”²² Отже, у створенні українських добровольчих частин було зроблено перші кроки.

Згадку про “Установчу Військову Раду” як керівний орган українського військового руху бачимо в газеті “Вісти з Української Центральної Ради”, яка тільки через десять днів опісля інформувала громадськість про події 9 березня в Києві²³. Б. Мартос, намагаючись не залишити осторонь цих подій Центральну Раду, трактує їх у руслі інформації “Вістей”. На його думку, зібрання постановило “вважати себе Установчою Військовою Радою. Ця рада працювала при Центральній Раді в тісному контакті з нею. З огляду на це, при Ц. Раді не було створено окремої Військової Комісії”²⁴. Автор, який про діяльність Центральної Ради знав не з переказів, очевидно, поставив собі за мету додати до її історії більше барв. Він показує Центральну Раду не споглядачем українського військового руху в Києві на початку березня 1917 р., яким вона насправді була, а його керівником.

²⁰ Государственный архив Российской Федерации (далее – ГАРФ). – Ф. 1778. – Оп. 1. – Д. 244. – Л. 5, 7.

²¹ Киевская мысль. – 1917. – 11 марта.

²² Євтимович В. Поручник Микола Міхновський – творець новітнього українського війська / В. Євтимович // Історичний альманах-календар Червоної Калини на 1937 рік. – Львів, 1936. – С. 47.

²³ Вісти з Української Центральної Ради. – 1917. – 19 березня.

²⁴ Мартос Б. Перші кроки Центральної Ради. – С. 107.

У зв'язку з київськими подіями 9 березня ми натрапляємо на першу згадку власне назви “Організаційний комітет”. В. Євтимович писав, що збори обрали “Організаційний Комітет по формуванню українського національного війська”. Комітетові було доручено в “...найближчому часі скликати Всеукраїнський Військовий З'їзд, який має виробити для українського війська основні закони й виділити зі свого складу постійний орган Української Зверхньої Військової Влади”. До з'їзду Комітету доручали “...повнити функцію Української Зверхньої Військової Влади”.²⁵ Вживаючи назву “Організаційний комітет”, В. Євтимович дещо віддаляє час його створення. Фактично можна говорити про передумови створення майбутнього ОУВК. Сучасні дослідники, не звертаючи уваги на те, що у своїх офіційних документах обраний 9 березня орган іменували “Тимчасовим комітетом”, беззастережно займають позицію мемуариста, називаючи його “Організаційним комітетом”. Так, В. Голубко називає Комітет, порівняно із назвою В. Євтимовича, інакше – “Організаційний комітет для формування Українського Війська”²⁶.

Створений Тимчасовий комітет анонсував на сьому годину вечора 11 березня проведення в “актовій залі Київського комерційного інституту великого українського військового віча”. Віче оголошували “одкритим для всіх зацікавлених справою”, а прибути на нього запрошували “всіх воєнків і причетних до війська українців” з метою “обговорення справи в деталях”:

1) Утворення війська. 2) Організація на ґрунті національної свідомості і єднання всіх українців, які вже нині справляють військову службу в армії. 3) Утворення бюро для інформації. 4) Нові пропозиції. 5) Вибори членів постійного комітету в справах утворення українського національного війська”. Оголошення про віче 11 березня за підписом Тимчасового комітету було опубліковане в газетах²⁷. Зазначимо, що знову справа з оголошенням не відбулася без курйозу. Так, оголошення про проведення віча 11 березня газета “Последние новости” опублікувала тільки у ранковому випуску 12 березня 1917 році²⁸.

Отже, на великому вічі 11 березня 1917 р. у Києві було зроблено вирішальний крок у формуванні українського військового керівного органу. У літературі є дані, що на вічі були присутні 2500, і навіть 4000 осіб²⁹. М. Єремів, який, представляючи київське студентство, виступав на зібранні, зазначав, “що більше 300 не могло бути, бо віче відбувалося в невеликій аудиторії Комерційного Інституту”³⁰.

Про віче широко інформувала київська преса. У першому числі газети “Вісти з Української Центральної Ради” подано дві невеличкі інформації-метелики. У першій, під назвою “Український військовий комітет”, повідомляли, що “...11 березоля відбулося Військове Віче, на якому зібралось понад тисячу солдатів і офіцерів. Віче, ствердивши резолюцію попередніх зборів, ухвалило організувати Український охочекомонний полк. Обрано тимчасове Військове Бюро з 7 членів. 12 березоля бюро скликало Військовий комітет з депутатів від солдатів і офіцерів”³¹. У цьому

²⁵ Євтимович В. Військо йде... – С. 57, 59.

²⁶ Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918... – С. 36, 40.

²⁷ Киевская мысль. – 1917. – 11 марта.

²⁸ Последние новости. – 1917. – 12 марта.

²⁹ Євтимович В. Поручник Микола Міхновський, творець новітнього українського війська. – С. 47.

³⁰ Мартос Б. Перші кроки Центральної Ради. – С. 107.

³¹ Вісти з Української Центральної Ради. – 1917. – 19 березня.

повідомленні є дві позиції, які мають нас зацікавити, – “тимчасове військове бюро” і “військовий комітет”. Чи вони однакові, чи це зовсім різні поняття? Наступна інформація під назвою “Український охочекомонний полк”, на наш погляд, уточнює попередню публікацію та проливає більше світла щодо створення Комітету. Вона сповіщала: “Українське Військове Віче 11 берез. ухвалило закласти «Охочекомонний полк» з вільних від служби людей. Для здійснення цієї ухвали обрано бюро: комітет полку”³². Як бачимо, вживані в газеті два визначення “бюро” і “комітет полку” – поняття тотожні. Можливо, на появу двох назв вплинуло те, що інформації у “Вістях” з’явилися значно пізніше, а не відразу після подій, які відбувалися. Радше за все, ми маємо згадку про “військове бюро” як ядро Комітету, що в майбутньому розширив свій склад. Принаймні інформації про трансформацію “тимчасового військового бюро” у “військовий комітет”, окрім “Вістей”, ми ніде не виявили. Можна вважати, що віче українців-військових 11 березня виконало постанову зібрання своїх попередників 9 березня. На вічі замість Тимчасового було обрано постійний Комітет, на який покладали завдання сформувати український охочекомонний полк.

На українському військовому вічі 11 березня 1917 р. ідея українських військових формувань з охотників знайшла подальший розвиток. Так, до полку мали входити всі роди зброї. З цією метою обрали комітет, який мав подбати про організацію цього полку”³³. У своїх вимогах українці-військові посягнули на “святая святых” російської армії – російську мову. Віче ухвалило формувати українські частини “...по звичайному військовому статуту... з урядовою мовою українською”³⁴.

Формуванням полку займався Організаційний Український Військовий Комітет, який очолював полковник М. Глинський. ОУВК розповсюдив Універсал до народу українського, в якому закликав: “Тільки оружною силою можеш ти оборонити свою батьківщину. Ти мусиш бути сильний, але сила в організації.

Початком такої організації буде «Охочекомонний полк» зо всіх родів зброї імени Гетьмана Богдана Хмільницького. Сей полк боротиметься за свою волю і свободу.

...Українці! Старі й молоді, учні і студенти, усі хто вільний від військової служби, усі спішить вписуватись до «охочекомонного полку»”³⁵.

Отже, у зверненні ОУВК чітко визначається принцип, за яким мав формуватися “охочекомонний полк,” – добровільність людей, вільних від військової служби. Власне військові, які перебували на службі, згідно із прийнятим рішенням, не могли вступати в “охочекомонний полк” і фактично мали залишитися поза ним.

Досить суттєвою, на наш погляд, є інформація щодо заснування військового комітету в газеті “Последние новости”. Газета повідомляла про відвідини 14 березня 1917 р. українською депутацією комісара Тимчасового уряду в Київському військовому окрузі полковника К. Оберучева. Кореспонденція “Украинская депутация у полковника Оберучева” сповіщала, що К. Оберучев прийняв депутацію військовиків-українців, яка від імені Комітету охочекомонного українського полку вітала його як представника нового уряду. Депутати прохали полковника Оберучева передати звернення до

³² Там само.

³³ ЦДАВО України. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 7 зв.

³⁴ Нова Рада. – 1917. – 30 березня.

³⁵ ЦДАВО України. – Ф. 4592. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1 зв.

Тимчасового уряду такого змісту: "...на низці мітингів військовослужбовців-українців одноголосно висловлена готовність боротися за свободу і незалежність Росії в повному єднанні зі всіма народами Росії. У підтвердження цьому на українських вічах ухвалено створити із добровольців український «охочекомонний» полк, який поступає в розпорядження уряду і для чого вибраний комітет”.

Так полковник К. Оберучев опинився в епіцентрі подій. На зустрічі “від імені комітету депутація засвідчила, що життя та діяльність полковника Оберучева викликає захоплення в українському суспільстві” і просила полковника прийняти звання почесного члена комітету з організації “охочекомонного” полку. За повідомленням газети, К. Оберучев “изъявил на это согласие”³⁶. Одначе у своїх спогадах він категорично відмовлявся від прийняття на себе почесного членства в комітеті. Оберучев наголошував, що погодився вступити в комітет для активної роботи рядовим членом, “тим більше, що основній думці його я співчував”³⁷. Зауважимо, що у списку персонального складу ОУВК, що з’явився пізніше, прізвища К. Оберучева немає. Тому можемо констатувати, що на 14 березня 1917 р. комітет зі створення українського полку реально існував.

Організаційний Український Військовий Комітет розмістив повідомлення про формування українського охочекомонного полку у пресі. Запис різного віку “охочих людей”, які зголосилися служити в українському полку, відбувався в Педагогічному музеї, у канцелярії “Прес-бюро”³⁸. Кількість бажаючих вступити в полк постійно збільшувалася. Зацікавленість до служби в українській частині виявляли не лише люди, вільні від військової служби, а й солдати та офіцери.

Розмах українського військового руху в Києві був значним. Про формування українцями “Охочекомонного полку” сповіщали петроградські та московські газети. З’являлися інформації досить оригінального змісту. Деякі з них, мабуть, були побудовані лише на чутках. Газета “Русское слово” повідомляла з Києва навіть про те, що з військового міністерства “послідувало розпорядження про перейменування Київського військового округу в Український військовий округ”³⁹. Очевидно, що підставою для такого повідомлення слугував ефектний сплеск активності українців-військовиків в організації різноманітних маніфестацій, які відбувалися в Києві, та перші кроки у створенні національної військової частини.

Плутанину щодо часу виникнення Українського Військового Організаційного Комітету, на нашу думку, внесло прочитання повідомлень у пресі про зібрання українців-військових 16 березня. Так, газета “Киевская мысль” у рубриці “В украинских организациях” сповістила, що в цей день у Києві відбулося “Установче зібрання вояків-козаків”. Збори під головуванням начальника штабу запасної дружини полковника Павла Волошина прийняли ухвалу про створення українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка. Для втілення в життя прийнятої постанови створювали “організаційне бюро”. Клуб імені Полуботка, як самостійна організація, перебирав на себе функції ідейного центру українського військового руху.

³⁶ Последние новости (вечерние). – 1917. – 15 марта.

³⁷ *Оберучев К. М.* Воспоминания: в 2 ч. Издание Группы Почитателей Памяти К. М. Оберучева / К. М. Оберучев. – Нью-Йорк, 1930. – С. 220.

³⁸ Киевская мысль. – 1917. – 15 марта.

³⁹ Русское слово. – 1917. – 25 марта.

На цьому ж засіданні обговорювали питання про українське військо. Було прийнято резолюцію з вимогою термінового комплектування “охочекомонних полків” імені Богдана Хмельницького. За рішенням зборів деталі організації цих військових частин мав розробити “Український військовий організаційний комітет”⁴⁰. Отже, під час формування окремих українських частин у російській армії на організаційному комітетові “замикалося” суто практичне вирішення військових питань⁴¹. Аналогічні завдання були покладені і на Комітет, який створило українське військове віче 11 березня. Навіть стильові особливості газетної інформації засвідчують, що йдеться про Український Військовий Організаційний Комітет як про вже чинний орган. Інша річ, що саме таку його назву вживають уперше. Зважаючи на те, що дата заснування ОУВК не є загальноприйнятною, правомірно й логічно за час створення Організаційного Українського Військового Комітету зупинитися на даті 11 (24) березня 1917 р.

На наш погляд, опубліковані в пресі порядок денний зібрання українців-військових від 16 березня та його ухвали знайшли неоднозначне тлумачення як у сучасників подій, так і їхніх дослідників. Очевидно, не досить уважно, поверхове прочитання цієї інформації чи подібних до неї дало підставу деяким авторам зробити висновок, що саме на цьому засіданні й було створено Організаційний Український Військовий Комітет. Чи не найпершим цю тезу ввів у науковий обіг Д. Дорошенко, який зазначив, що “поруч з клубом ім. Полуботка було заложено й «Український Військовий Організаційний Комітет», який мав дбати про утворення українських військових частин”⁴². Без особливого вчитування в ці рядки зрозуміло, що автор робить акцент на клубові імені Павла Полуботка, віддаючи йому пальму першості і щодо часу заснування і, відповідно, результатів діяльності. Добросовісно повторив Д. Дорошенка в “Історії українського війська” Зенон Стефанів: “Рівночасно з Військовим Клубом ім. Полуботка закладено Український Військовий Організаційний Комітет, що мав організувати українські військові частини...”⁴³. Дещо розлогіше, але, по суті, те саме пізніше писав В. Кедровський: “Тут же було ухвалено розпочати організацію українських охочекомонних полків різного роду зброї. Для цього було створено Український організаційний військовий комітет на чолі з полковником Глинським та командиром запасної київської бригади полковником Волошиним”⁴⁴. Цей же автор намагається “підв’язати” організаційний комітет під діяльність виключно військового клубу імені гетьмана Полуботка, стверджуючи, що для “...ширшої праці цього клубу був створений військовий організаційний комітет...”. Зрозуміло, що, спираючись на цю тезу, маємо дійти висновку, що першим постав клуб імені Павла Полуботка, а вже потім – Організаційний Український Військовий Комітет.

Отже, дата створення Організаційного Українського Військового Комітету 16 березня 1917 р. не без допомоги вказаних авторів стала загальноприйнятною, але

⁴⁰ Так назва Комітету подана в газетній інформації. Назву “Організаційний Український Військовий Комітет” подаємо на підставі напису назви на печатці самого Комітету та вживання її в офіційних документах. – РГВИА. – Ф. 1757. – Оп. 3. – Д. 790. – Л. 53.

⁴¹ Киевская мысль. – 1917. – 19 марта.

⁴² *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923. Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1932. – Т. 1. – С. 346.

⁴³ Історія українського війська. – Львів, 1936. – С. 359.

⁴⁴ *Кедровський В.* Українізація в російській армії. – С. 64.

далеко не точною. Не завжди відповідають дійсності і їхні визначення суті та напрямів діяльності цього важливого керівного органу українського військового руху.

Михайло Грушевський не був очевидцем подій у Києві першої половини березня 1917 р. Проте у своїх “Споминах” він не збивається з хронології їхнього розвитку. Можливо, спрацювала вдача історика. На відміну від інших, спираючись на газету “Вісти з Української Центральної Ради”, М. Грушевський вказує на створення Комітету на вічі 11 березня 1917 р.: “На сім вічу ухвалено організувати «український охочекомонний полк» з добровольців, вільних від військової служби. Для керування сими й іншими біжучими справами утворено комітет. Він старавсь організувати українські елементи залоги, його маніфестацією був виступ на «святі свободи» 16 березня українських вояків, як говорили – до двох тисяч, під українською корогвою і з оркестром”⁴⁵.

Організаційний комітет розпочинав свою роботу в досить складних умовах. Його діяльність не викликала особливого захоплення в російських військових властей. Скрутним було й матеріальне становище. Голова комітету полковник Глинський зазначав, що “...комітет звертався до Ходоровича (генерал-лейтенант М. Ходорович – на той час командувач Київського військового округу. – С. Г.) у справі асигнування грошей на його роботу, але Ходорович відмовив. Звертались потім до Оберучева, а той не тільки відмовив, але ще й сказав «Чи ж вам, українцям, не сором просити грошей для своїх справ!»”⁴⁶

Головним завданням Організаційного Українського Військового Комітету було створення охочекомонного козачого полку імені Богдана Хмельницького. Він повів енергійну роботу в цьому напрямі. Члени Комітету розробили положення про українські національні військові частини. На засіданні ОУВК 31 березня 1917 р. “Положення про український загін усіх родів зброї” було затверджено. Депутація в складі генерал-майора М. Нуджевського, С. Ерастова та поручника В. Запорожця мала подати цей документ на затвердження Верховному Головнокомандувачеві.

У положенні ми знаходимо не тільки схеми побудови українських частин, але й суттєві зауваги щодо функцій самого Організаційного Українського Військового Комітету. Зокрема, наголошуємо, що формування українських військових частин із добровольців проводить із дозволу Верховного Головнокомандування саме Організаційний Український Військовий Комітет. Планували, що добровольців викликатимуть у загін спеціальною відозвою ОУВК. У склад Комітету мало входити 15 осіб: представники військових-українців, українських громадських організацій та призначений вищим командуванням офіцер російського Генерального Штабу⁴⁷.

У спогадах, дослідженнях прізвища членів ОУВК завжди згадують побіжно. Зазвичай називають не більше п’яти. У Д. Дорошенка це – полковник Глинський – голова Комітету, а члени – П. Волошин, Ган, Павелко, М. Міхновський⁴⁸. П. Мірчук повторює Д. Дорошенка⁴⁹. В “Історії українського війська” вказано попередньо названих осіб, окрім Гана. В. Кедровський додає нове прізвище – урядовця

⁴⁵ Грушевський М. Спомини. – С. 112.

⁴⁶ Робітничка газета. – 1917. – 7 червня.

⁴⁷ Російський державний воєнно-історичний архів (далі – РДВІА). – Ф. 2003. – Оп. 2. – Спр. 1034. – Арк. 9 зв. – Л. 11.

⁴⁸ Дорошенко Д. Історія України. – С. 346.

⁴⁹ Мірчук П. Українська державність. 1917–1920 рр. / П. Мірчук. – Філадельфія, 1967. – С. 74.

Корольчука, але до кінця заплутує читача, називаючи членами Комітету капітана Гоца та хорунжого Павленка⁵⁰.

За таких обставин вважаємо за доцільне звернути більше уваги на персональний склад ОУВК. Уперше бачимо список членів Комітету в додатках до “Положення про український загін усіх родів зброї”, прийнятого на засіданні Комітету 31 березня 1917 р. Документ має назву “Список чинів українського військового комітету”, засвідчив його секретар Л. Ган. Згідно з цим документом, в Організаційний Український Військовий Комітет входили: генерал-майор Нуджевський, полковник Глинський, військовий інженер-полковник Піщанський, ротний командир Київського кадетського корпусу полковник Сварика, поручник артилерії В. К. Запорожець, відставний прапорщик артилерії Л. М. Ган, військовий лікар А. І. Гончареко-Гончаров, С. І. Ерастов, М. І. Череватий, С. Г. Колосов, інженер Касьяненко, Г. Лук’янов, ротмістр Сахно-Устимович, В. Павелко⁵¹. Звернімо увагу, що в складі Комітету немає Миколи Міхновського. Ймовірно, на цей час він більше зосереджувався на роботі Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка. Кількісно список Комітету складається із 14 осіб. Очевидно, що очікувалося призначення вищим командуванням п’ятнадцятого члена з офіцерів російського Генерального Штабу.

Українці сподівалися на швидку легітимацію Організаційного Українського Військового Комітету. У телеграмі до голови Тимчасового уряду на початку квітня 1917 р. вони вимагали найшвидшого затвердження положення про “Український загін”, поданого військовому міністру. Відповідно, це стосувалося і персонального складу ОУВК⁵². Начальник Генерального Штабу надіслав (12.04.1917) положення черговому генералові при Ставці Верховного Головнокомандування для його остаточного розгляду в Ставці⁵³.

Сподівання українців тривалий час залишалися марними. Справа із затвердженням Комітету військовим командуванням розтяглася більш як на місяць. За цей час відбулися зміни в складі Комітету. У рапорті (9.05.1917) голови ОУВК полковника Глинського начальникові Київського військового округу подано на затвердження наказом по округу такий склад Комітету: полковник Глинський – голова, полковник Піщанський – товариш голови, полковник Сварика, військовий лікар Гончаров, підпоручик Міхновський, ротмістр Сахно-Устимович, прапорщики Ган, Павелко (секретар), Лук’янов (секретар), поручик Євтимович (ад’ютант), солдати – Колос, Дегтяр, Амалевич, Єфремов⁵⁴. Такого складу Організаційний Український Військовий Комітет набув на початок травня 1917 р. Порівняно з наведеним попереднім його складом спостерігаємо суттєві зміни. Важливо, що в складі Комітету є підпоручик Міхновський. Думаємо, що робота М. Міхновського у складі ОУВК на цей час не є випадковістю. Організаційний Український Військовий Комітет був безпосереднім організатором Першого українського козачого полку імені гетьмана Богдана Хмельницького. Лідер самостійників не міг знехтувати можливістю

⁵⁰ Кедровський В. Українізація в російській армії. – С. 64; *Його ж.* 1917 рік. Спогади члена Українського Військового Генерального Комітету... – С. 167.

⁵¹ Склад Комітету наводиться за: РГВИА. – Ф. 2003. – Оп. 2. – Д. 1034. – Л. 11.

⁵² ГАРФ. – Ф. 1788 – Оп. 1. – Д. 253. – Л. 132.

⁵³ РГВИА. – Ф. 2003. – Оп. 2. – Д. 1034. – Л. 20.

⁵⁴ РГВИА. – Ф. 1759. – Оп. 3. – Д. 790. – Л. 62.

залишатися в епіцентрі українських військових подій і впливати на їхній розвиток. Наказом по Київському військовому округу (23. 05.1917) склад Організаційного комітету для формування 1-го Українського полку був затверджений⁵⁵.

За клопотанням Українського Військового Генерального Комітету, у зв'язку з тим, що роботу із формування Першого українського козачого полку імені гетьмана Богдана Хмельницького вже в червні 1917 р. активно проводив УВГК, наказом № 1003 по Київському військовому округу від 22 липня 1917 р. Організаційний Український Військовий Комітет був ліквідований⁵⁶.

Розглядаючи історію створення та діяльності ОУВК, можна погодитися з думкою його голови – полковника Глинського. Він, виступаючи на 2-му Всеукраїнському військовому з'їзді, наголосив, що “діяльність організаційного комітету полягала в тому, що від самого початку революції цей комітет провадив роботу в Києві із формування українського війська. Наслідком цієї діяльності є полк Богдана Хмельницького та український рух серед війська київського гарнізону”⁵⁷. Із часом В. Кедровський справедливо зазначав, що “...організаційний комітет властиво став першою центральною організацією для здійснення українізації у війську”⁵⁸.

Отже, ми маємо перший, єдиний на початку зародження українського військового руху, та й навіть у віддаленому майбутньому також прецедент, коли український військовий орган був затверджений вищим командуванням російської армії і діяв під його орудою.

Grygorii Savchenko. The first governing structures of Ukrainian movement in the Russian army in 1917

The origin of the Ukrainian movement in the Russian army in spring 1917 is analyzed. Attention is paid to the conditions and the process of the formation of the the first Ukrainian governing military structures. Debatable issues about the time of the establishment of the Ukrainian Military Organizing Committee are revealed, its functions and membership are clarified. Key role of the Ukrainian Military Organizational Committee in formation, including the volunteers, of the first Ukrainian Bohdan Khmelnytskyi regiment is shown.

Key words: Ukrainian military movement, the Russian army, officers and soldiers of the Ukrainian Organizing Ukrainian Military Committee, Bohdan Khmelnytskyi regiment.

⁵⁵ Нова Рада. – 1917. – 26 мая.

⁵⁶ РГВИА. – Ф. 1759. – Оп. 3. – Д. 790. – Л. 253.

⁵⁷ Робітничка газета. – 1917. – 7 червня.

⁵⁸ Кедровський В. Українізація в російській армії. – С. 65.